

Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam

Studia in honorem Gábor Hamza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015. 415 oldal

A hatvanötödik életévét betöltő Hamza Gábor professzor úr előtt tisztelgő ünnepi kötet 2015-ben jelent meg az ELTE Eötvös Kiadó gondozásában. A könyv külső megjelenése egyszerre tekintélyes és bizalmat gerjesztő. A belbecs sem okoz csalódást az olvasónak: már a tartalomjegyzékre vetett egyetlen pillantás elárulja, hogy a szerzők között a magyar jogi romanisztika legjava, valamint szép számú, jelentős, külföldi szerző képviselteti magát. A szerkesztők névsora – Földi András, Sándor István, Siklósi Iván – szintén imponáló.

A kötetet megnyitó személyes hangvételű *laudatio* végigvezet bennünket Hamza Gábor szakmai pályafutásának főbb állomásain. Az Ünnepelt egyike azoknak az enciklopédikus tudású tudós- és tanárszemélyiségeknek, akik szakmai életéről lehetetlen dióhéjban megemlékezni; még egy több oldalas, részletes köszöntés is kényszerű szelekcióra szorítja annak szerzőjét. Érdemei előtt tisztelegve e helyütt is kiemelendő kimeríthetetlen és szerteágazó tudása, egyedülálló műveltsége és legendás nyelvismerete. Nemzetközi elismertsége dacára mégiscsak Magyarországon, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán van otthon, amely Alma Maternek egykor hallgatója és római jogi demonstrátora volt, ma pedig – szakadatlan oktatói tevékenység eredményeként – egyetemi tanára. Huszonnyolc éven át a Római Jogi Tanszék vezetőjeként is tevékenykedett. 2004 óta a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 2010 óta pedig rendes tagja. Számtalan állami kitüntetéssel büszkélkedhet, a világban megjelent publikációinak száma meghaladja az ezerkétszázat. Cicero *De re publicájá*t az ő jóvoltából olvashatjuk magyar fordításban. Tudásának ápolása, bővítése és megosztása mellett mindig nagy hangsúlyt fektetett az új tudósgenerációk kinevelésére is.

Az Ünnepeltnek ajánlott tanulmányok sorát Hans Ankum amszterdami professzor „Hollandia és a római jog”^[1] című tanulmánya nyitja

[1] A római holland joggal kapcsolatban bővebben lásd Hamza Gábor: A dél-afrikai magánjog és a római jogi hagyomány. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 47 (2010) 7–21.

meg, Földi András fordításában. Alapjául az az előadás szolgált, amelyet a nagy holland jogtudós a Premio Ursicino Álvarez-díj átvételekor tartott. Anknál ebben a római jogi tudományosság hollandiai történetét foglalja össze az elegáns iskolától a huszadik századig, majd saját munkásságáról is megemlékezik. A magát exegétának tartó jogtudós lépésről-lépésre ismerteti, miként jár el minden alkalommal, amikor egy római jogi szöveghely pontos olvasatát kívánja megállapítani. Kifejti, hogy a kompilátoroknak tulajdonított interpolációk megítélésében mindig is óvatos volt, csak jól megalapozott érvek alapján tekintett egy-egy szöveghelyet interpoláltk.

Benke József „General Clause towards »gesta in fraudem creditorum« during the Economic Crisis of Late Republican Rome” címmel a pénzügyi krízis, mint szocio-ökonómiai jelenség és a generálklauszula formájában megalósuló jogi szabályozás közötti összefüggéseket vizsgálta a hitelezőkkel szembeni család magatartások vonatkozásában.^[2] Elemzésének középpontjában a D. 42, 8, 1, pr.-ban ránk hagyományozódott praetori *edictum* áll, amelynek újszerű módszer-tanát a szerző meggyőzően ábrázolja. Véleménye szerint a jogrendszer változásai elsősorban nem jogi okokra, hanem a társadalmi-gazdasági körülmények módosulásaira vezethetők vissza. Ezért irodalmi források figyelembevételével kísérlet tesz arra, hogy a Kr. e. I. században fellelje azokat az okokat, amelyek az új szabályozás bevezetését indokolták.

Bessený András tanulmányában a római jogi utalványozás (*delegatio*) problémakörével foglalkozik, azzal a céllal, hogy a rómaiak eredeti felfogását a lehető legnagyobb mértékben feltárhassa. Az utalványozás tanát kettéosztó alapvető törés álláspontja szerint a körül forog, hogy a *delegatio* elképzelhető-e *novatio* nélkül. Véleménye szerint alapvetően hibás az utalványozást a képvisellel összekeverni, amint az számos alkalommal megfigyelhető a modern tankönyvirodalomban. Összefoglalóan úgy véli, a modern jogi romanisztika feladata nem az, hogy a modern jogi intézményeket a római jogra visszavetítse, hanem épp ellenkezőleg, a rómaiak eredeti elképzeléseit kell kihámozni a továbbélés során ráakódott rétegek alól.

Boóc Ádám a „*Quo vadis heredis substitutio?* Észrevételek az utóöröklés szabályaihoz Magyarország új Polgári Törvénykönyvében” című tanulmányával képviselteti magát az ünneplők sorában. Üdvözlendőnek tartja, hogy az új Ptk. szűk körben ugyan, de lehetővé teszi az utóöröklés jogintézményét. Véleménye szerint a joggyakorlat fogja a jövőben meghatározni, hogy az utóöröklés intézménye további teret nyer-e, vagy végérvényesen jogtörténeti relikviává fakul. Magát az utóöröklést a végrendelezési szabadság fontos komponensének tartja, ezért amellel foglalt állást, hogy a huszonegyedik század megváltozott

[2] Hasonló, gazdasági tárgyú elemzést lásd Benke József: What Would 'Praetor Paulus' Do in 'Post-Lehman' World?: A Comparative Analysis of Lawmakers' Responses to the Spreading Practice of Fraudulent Transfers' Novel Ruses in Late Roman Republic's Liquidity Crisis and in 21st Century Hungarian 'Post-Lehman' Crunch: Some Morals of the 'Paulian Action', *Journal on European History of Law* 2 (2015) 122–138.

körülményeire szabva ez a jogintézmény a modern végrendelkezési jog észszerűen alkalmazható eszközévé válhat.

Burián László egy magyar jogtudós, Helle Károly nemzetközi magánjogi munkásságának bemutatására vállalkozik. Helle elsősorban római jogászként él az utókor emlékezetében, holott tudományos érdeklődése sokkal szerteágazóbb volt. A szerző ily módon párhuzamot vont az ünnepelt Hamza Gábor és a tanulmány fókuszába állított Helle Károly munkássága között, hangsúlyozva, hogy mindketten több tudományterület művelőiként tettek szert nemzetközi hírnévre. Helle Károly életének rövid ismertetése után Burián a Helle-féle „Tanulmányok a nemzetközi magánjog köréből” című, a mai olvasó számára is érdekes mű részletes bemutatására tér rá: olyan „kor- és kórképet” kap ugyanis a nemzetközi magánjogtudomány átmeneti korszakáról, amely mára a feledés homályába merült.

Alessandro Corbino olasz nyelvű tanulmányában nagy ívű eszmefuttatást olvashatunk a jogi kultúra szerepéről a mai társadalmak irányításában. A kortárs társadalmi és gazdasági rend legnagyobb problémáját a változás gyorsaságában látja. Úgy véli, hogy ez a korábban ismeretlen jelenség két súlyos következménnyel jár. Egyrészt az újabb generációk nem értékelik az idősebbek tapasztalatait, másrészt nagyon nehéz megfelelő szabályozást találni az állandóan változó kihívásokra. Mindez véleménye szerint összességében azzal jár, hogy a szabály és a valóság közötti szakadék elmélyül. E krízis nemcsak a jogot, illetve a jogtudományt érinti, hanem a teljes, ma megvalósuló politikai rendet, amely elszakadt történelmi gyökereitől. Megszűnt a neutralitás, az elfogulatlan nézőpont lehetőség, ennek következtében ma mindenkinek állást kell foglalnia valamelyik tábor mellett. Véleménye szerint, ha nem látjuk be újra annak fontosságát, hogy a felmerülő kérdéseket nagyobb összefüggésekben, elfogulatlanul kell vizsgálnunk, a jogon alapuló civilizációnk az erő dominálta barbarizmusba süllyed.

Csehi Zoltán „Az időmúlás, különös tekintettel az elévülés egyes speciális szabályaira az új Polgári Törvénykönyvben” című tanulmányában az elévülés egyes speciális kérdéseit vette górcső alá a jogi személyekre vonatkozó szabályok, a családi jog, a dologi jog és az öröklési jog területén. Annak apropóján tartotta szükségesnek ezt a szerző, hogy az új Polgári Törvénykönyvben a határidőkre vonatkozó szabályok^[3] – azon belül is az elévülési rendelkezések – pontosabb és szabatosabb megfogalmazást nyertek. A tanulmány záró szavai között az elévülés mint ókori eredetű jogintézmény kapcsán a szerző utal az Ünnepelt római jogi munkásságára.

Wojciech Dajczak tanulmányában a nemzeti jogi hagyományok szerepét vizsgálja az európai magánjog kontextusában. Ennek során elsősorban a német, illetve lengyel történelmi tapasztalatokra támaszkodik, és a magánjog, valamint a jogi pluralizmus közötti kapcsolat megértéséhez kíván hozzájárulni. Ellenzi azt a terminológiai vitát, amelynek tárgya, hogy a mai magánjogi fejleményeket a

[3] Egyéb polgári jogi határidők vonatkozásában lásd Deli Gergely: Időtényező a kellékszavatosság szabályozásában. *Miskolci Jogi Szemle* 3 (2008) 30–57.

„közösségi jog” vagy az „uniós jog” ernyője alá helyezjük el, azaz, hogy a fejlődést a nemzeti tradíciók hangsúlyozása mellett, vagy központilag irányított módon képzeljük el. Tanulmányában három sztereotípiával igyekszik leszámolni. Elsőként úgy véli, hogy a közös európai jogi hagyomány nem képezi a kialakulófélben lévő jogegység dogmatikai alapját. Másrészt úgy tartja, hogy az egyes jogrendek hasonló dogmatikai megoldásai nem képezik automatikusan az egységes modellek központi magját. Harmadrészt a dogmatikai különbözőségeket az értékelés szabadsága biztosításával, vagy azok politikai diskurzus során való feloldásával látja kezelhetőnek.

Deli Gergely egy *Digesta-fragmentum* részletes elemzésén keresztül mutatja be, mi lehetett a titokzatos *actio oneris aversi* eredeti funkciója. Ennek során a gazdasági érdekviszonyok figyelembevételével végezte el a valószínűsíthető történeti tényállás rekonstrukcióját. Véleménye szerint az eset középpontjában álló római kereskedő, Saufeius szerződészerűen és gondosan járt el a hajóját sújtó tengeri vihar okozta vészhelyzetben, ezért az *actio oneris aversi* nem volt megindítható ellene. Úgy véli, a szóban forgó kereset valószínűleg pönális jellegű volt, és akkor kerülhetett sor a megindítására, amikor az egyedi azonosítás hiánya, illetve a helyettesíthető dolgok átadásával járó tulajdonátszállás miatt az *actio furti* nem állt rendelkezésre.

El Beheiri Nadja érdekes kérdésfelvetéssel él tanulmányában. Nem kétséges, hogy a modern jogállami demokráciákban a jog elsődleges a politikához képest. De vajon mindig így volt ez? Mommsen és Kunkel elgondolásait szembeállítva a szerző arra keresi a választ, hogy az ókori Rómában milyen mértékben befolyásolta a politikai szféra a jogi normák világát. Hol keresse a mai kutató a római állam hatalmi súlypontját? A szerző a *censori* tisztségviselők példáján keresztül mutat rá a szenátus politikai hatalmának fontosságára.

Erdődy János egy, a SC Plancianumhoz kapcsolódó Ulpianus-véleményt vett górcső alá. Tanulmányával arra a kortárs jogirodalomban elterjedő tendenciára reflektál, mely a szóban forgó eset szövegéből kiemeli a „*mulieris portio*” fordulatot és talán szélesebb körben tulajdonít e kifejezésnek önállósított tartalmat, mint ahogy azt a római jogászok tették. A *nasciturus* megjelölésére^[4] a szekunder irodalomban használt kifejezések elemzését követően a primer források felé fordul, melyek leggyakrabban a következőképpen aposztrofálják a méhmagzatot: *qui in utero est; quod in utero est; venter* vagy *qui in ventre est; esetleg conceptus*. Ezt követően a vonatkozó szöveghelyek részletes elemzésével vizsgálja a rejtélyes *mulieris portio* kifejezés létjogosultságát. Ennek során fényt derít arra, hogy az Ulpianustól származó „*mulieris portio vel viscerum*” kitétel – melynek rövidített változata önmagában helytelené teszi a kifejezés használatát – nem tekinthető általánosságban használt terminológiának a római jogászok gondolkodásában. Valójában egy egyedi esetben alkalmazott érvelés részeként funkcionáló szófordulatról van szó.

[4] A méhmagzatról bővebben lásd The Regula “*nasciturus pro iam nato habetur*” and the Appearance of the Expression “*mulieris portio*” in the Digest and its Consequences. *Journal on European History of Law* 6 (2015) 110–115.

Földi András egy olyan ünnepi tanulmánnyal fejezi ki jókívánásait ünnepelt Kollégájának, melyben a főszerepet az új Polgári Törvénykönyv és a római jogi tradíció viszonya játssza. A monista kódex az 1959. évi Ptk-hoz képest ugyanis több római jogi vonást mutat. A törvénykönyv indokolásában mintául megjelölt külhoni – osztrák, német, svájci, holland, valamint québeci – polgári kódexek valamennyien a római jogi tradíciót közvetítik. Az indokolás szövegében bőven előforduló latin jogi szakkifejezések szintén megörvendeztetik a római jogászt. Az új Ptk. rendszerét tekintve nagy vonalakban megfelel az intézüciórendszerü kódexek felépítésének. Ennek legszembetűnőbb jelei az általános rész hiánya és a családjog inkorporálása a törvénykönyvbe. A római jogi tradíciótól való távolodást jelent azonban a személyek jogának két könyvre – természetes és jogi személyek jogára – való felosztása. Ezeket a rendszertani észrevételeket követően a szerző konkrét példákkal illusztrálja, hogy a római jogi tradíció az új Ptk. mely jogintézményeiben jelentkezik. Konklúziója szerint a magyar polgári jog romanista jellege megkérdőjelezhetetlenül és *pro futuro* biztosított. Mivel az európai kultúra egyik alapvető elemét a római jog és annak tradíciója képezi, ez a tény nem csak a romanisták számára lehet örömdetes.

Harmathy Attila tanulmánya részletes ismertetést ad arról, hogyan változott a jogágak szerepe a rendszerváltás folyamatában, miként nyerték el a politikai rendszer átalakítása során új helyüket a jogrendszeren belül. Vizsgálódásának középpontjában a polgári jog alapintézményei állnak. A szerző kifejezetten az Ünnepelt érdeklődésébe vágó témát kívánt választani, visszautalva Hamza Gábor székfoglaló előadására, melyet a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává történő megválasztása alkalmából tartott a jogrendszer tagozódásáról. Harmathy Attila tanulmányában szó esik az 1945-ös háborús gazdálkodásról és a hozzá kapcsolódó kényszerintézkedésekről, a háborút követő földreformról, a szerződéses viszonyokba való állami beavatkozásról, a tervgazdálkodási törvényekről, továbbá a politikait megelőző gazdasági rendszerváltás egyes folyamatairól is.

Jakab Éva egyes latin nyelvű adásvételi okiratok elemzéséről szóló tanulmány-nyal járult hozzá az ünnepi kötethez. A Római Birodalom területéről viszonylag nagy számban maradtak fenn viaszostáblák, amelyek túlnyomó részben rabszolgák adásvételét rögzítik. Ennek megfelelően a szerző vizsgálatát a rabszolgavétel elemzésére korlátozza. Részletesen a Sulpiciusok archívumában fennmaradt töredékes okiratokat, a herculaneumi táblák vonatkozó szerződéseit ismertette, valamint a Dácia provincia területéről származó dokumentumok is bekerültek vizsgálódása spektrumába. Közös az említett szerződésekben, hogy szerepel bennük a rejtett hibákért való helytállást rögzítő klauzula. A részletes elemzésből feltétlenül ki kell emelnünk az *actio redhibitoria* és az *actio ex stipulatu* közötti bonyolult viszonyrendszer példaértékű tisztázását. Végezetül a tanulmány röviden szól arról, milyen eszközökkel avatkozott be a római állam a piac működésébe a szerződési kockázatok csökkentése érdekében.

Jusztinger János a tulajdon megszerzésének témakörével foglalkozik az antik Róma adásvételi szerződési gyakorlatában. Elsőként a Dácia provinciából fennmaradt, a mai Verespatak környékén fellelt viaszostáblák vonatkozásában vizsgálta a vételár megfizetésének jelentőségét a tulajdon megszerzésével kapcsolatban. Az elemzés eredményeképpen a szerző azt állapítja meg, hogy a klasszikus jogban a provinciai szerződési gyakorlat megkövetelte a vételár teljesítését a tulajdon megszerzéséhez. A tanulmány ezt követően a Ravennában megkötött egyes adásvételi szerződések alapul vételével azt a kérdést vetette fel, milyen kapcsolat állt fenn a tulajdonátzállás és a *pretium*^[5] teljesítése között a posztklasszikus korban. Itt a szerző épp az ellenkező választ adja, mint a korábbi esetben, ezek a források ugyanis nem szabták feltételül a vételár teljesítését a tulajdonátzállás feltételeként. Mindebből arra a következtetésre jut, hogy a tulajdonátzállás hozzá(nem)kötése a vételár teljesítéséhez a római jog fejlődésének bármely korszakában inkább a mindennapi gyakorlat és a felek megállapodásának kérdése volt, mintsem valamiféle generális főszabály.

Kelemen Miklós az *annona militaris*^[6] jelentéstartalmáról értekezik. A negyedik század első felében a római állam rákényszerült, hogy mind katonai erejét, mind állami adminisztrációjának nagyságát növelje, miután a birodalom elérte végső területi kiterjedését és egyúttal gazdasági teljesítőképeségének határát. Az állam új típusú finanszírozása történelmi távlatból szemlélve egyet jelentett a birodalom, illetve népessége erőforrásainak túlzott igénybevetelével. Ebben a folyamatban vizsgálta a szerző az *annona* nevezetű adónem jelentéstartalmának változásait és szerepének felértékelődését.

P. Szabó Béla érdekes témát választott ünnepi tanulmánya apropójául: a magyar származású, nemzetközi hírnévre szert tett romanista és összehasonlító jogász, Balogh Elemér életével és pályafutásával, azon belül is magántanári képezésének – sikertelen – ügyével foglalkozott. Hamza Gábor kutatásaiban fontos szerepet töltött be Balogh Elemér munkássága. Ezúttal azonban nem annyira tudományos eredményei, mint életének egy kevesek által ismert momentuma kerül a fókuszba. Balogh Elemér, aki számos küllhoni egyetemen működött magas rangú előadóként, valószínűleg nem rendelkezett habilitációval. Annak ellenére, hogy a magántanári habilitáció a dualizmus korában az akadémiai pályafutás előszobáját jelentette, és a tanulmányban idézett korabeli iratok tanúsága szerint Balogh magántanári képezésének kérelmét sosem fogadták el, a tudós csodálatos tudományos karriert futott be. Sajnálatos, hogy életét végigkövették a politikai kényszerből született döntések, s közülük az elsőt épp a debreceni jogi kar tanártestülete hozta.

[5] A témáról bővebben lásd Jusztinger János: *A vételár az ókori római adásvételnél*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2016.

[6] A témához lásd Kelemen Miklós: *Veränderung der Beschaffenheit der „annona militaris“ in der späten Kaiserzeit* (The Meaning Changes of the *Annona Militaris* in the Later Roman Empire). *Journal on European History of Law* 6 (2015) 103–110.

Pókecz Kovács Attila egy gordiuszi csomónak mutakozó jogeset gazdasági szempontú elemzését végezte el. Olyan jogi konstrukciót elemez, amelyet az egymással szinte kibogozhatatlanul összefonódó gazdasági érdekek hívtak életre. A vizsgált viaszostáblák a Sulpiciusok archívumából maradtak ránk. Ezekon három szereplő – egy gabonarakatár működtetője, egy gabonakereskedő, aki tengeri kölcsönt vett fel és a *fenus nauticum* hitelezője – áll egymással szerződéses kapcsolatban. A tengeri kölcsön biztosítékaként a kereskedő zálogba adott bizonyos mennyiségű gabonát a hitelezőnek, melyet a hitelező egy harmadik személytől bérelt raktárban helyezett el. A raktár bérletéért fizetett feltűnően alacsony – havi egy *sestertius* – bérleti díj kérdésessé teszi, miért elégedett meg a bérbeadó ezzel a szimbolikus összeggel. Ahogy a szerző lépésről lépésre végigvezeti az olvasót a kuszának tűnő tényálláson, egy gazdasági érdekek által determinált jogi konstrukció tűnik elő, melyben – a római jog zsenialitásának ékes példájaként – mindhárom érdekelt fél megtalálta a maga számítását.

Pozsonyi Norbert egy Paulus-fragmentummal foglalkozik, mely a zálogjogát^[7] a zálogtárgy eladása útján érvényesítő hitelező jogszavatossági kötelezettségével foglalkozik. A szóban forgó szövegben a zálogtárgy értékesítését követő esetleges elperlés esetén a vevő nem érvényesíthet jogszavatossági igényt az eladóval szemben, vagyis az elperlés kockázatát az általános szabályoktól eltérően a vevő viseli. A szerző a fragmentum szövegében olvasható *lege pignoris emere* kitétel pontos értelmezését végzi el. Ennek során a szekunder irodalom mellett Cato maior *De agri cultura* című művére is támaszkodik. Véggkövetkeztetése szerint a *lege pignoris emere* úgy értelmezendő, hogy amennyiben valaki nyilvános árverésen a hirdetményben kifejezetten zálogtárgyként megjelölt dolgot vásárolt, az később egy esetleges elperlést követően nem érvényesíthetett jogszavatossági igényt az értékesítő hitelezővel szemben. A *lex pignoris* kifejezés az árverési hirdetmény azon részét jelentette, amelyben az eladó a vevő tudomására hozta, hogy az áru zálogtárgyként került hozzá és az adós nem teljesítése miatt adja el.

Sajó András támadja azt a ma uralkodónak tekinthető jogi álláspontot, miszerint az értelem irányítja erkölcsi választásainkat és azok jogba történő beágyazódását. Az idegtudomány legújabb eredményei alapján úgy véli, hogy az érzelmek alapvető szerepet játszanak morális döntéseinkben, és azt állítja, a jognak alkalmasnak kell lennie arra, hogy az érzelmeket saját rendszerébe integrálja, és azok fellépését túlzó mértékben ne frusztrálja.^[8] Úgy véli, a különféle kultúrák között különbség mutatkozik az erkölcsi helyzetek kognitív kezelése tekintetében, de e képesség egy adott kultúrához tartozó személyes esetében is nagyon különböző

[7] További zálogjogi irodalomért lásd Pozsonyi Norbert: Zálogjog a Kr. u. I. század szerződési gyakorlatában (A TPSulp. 52 exegézise). In: *Konferenciakötet a magyarországi római jogászok debreceni konferenciájáról*. (szerk.: Szabó Béla és Újvári Emese), Debrecen 2014, 217–240.

[8] A jog és erkölcs kapcsolatáról lásd Szoboszlai-Kiss Katalin: *Law and Morality. Jog, Állam, Politika* 9 (2017) 169–173.

lehet. Mindez véleménye szerint az egyének közötti mentális és pszichológiai különbségek nagyságát bizonyítja, ami végeredményben azzal jár, hogy az emberek között nagy a különbség a tekintetben, milyen mértékben képesek uralkodni érzelmeiken. Az oktatás növelheti a kognitív ellenőrzés sikerét, és az emberek – bizonyos korlátok között – képesek érzelmeik „gondozására”.

Sándor István ünnepi tanulmányának témaválasztását Hamza Gábor összehasonlító magánjogi érdeklődése ihlette. Célja az volt, hogy a területi korlátok szabta lehetőségekhez mérten bemutassa az egyes ázsiai országokban uralkodó *trust*-szabályozást. Az ismertetés kiterjed Hong Kong, Szingapúr, Malajzia, Labuan, India, Sri Lanka, Japán, Kína, Taiwan, Dél-Korea, Indonézia, valamint a Fülöp-szigetek jogrendszerére, ily módon széles panorámát nyújt arról, hogyan alakul ezekben az országokban a jogintézmény szabályozása. Az egyes államok példájából leszűrhető, hogy a *trust* számos ázsiai országban létező jogi konstrukció, azonban mindenütt a maga sajátosságaival jelenik meg. Hong Kong, Malajzia, Szingapúr és India esetében – az erős angol hatás következményeként – a *common law* „farvizén” érkezett, míg az olyan civiljogi jogrendszerű államokban, mint Japán, Kína, Taiwan vagy Dél-Korea, kifejezetten átvételre került. Egyes muszlim államokban a *trust* vallási jellegű megfelelője, a *wakf* a mindennapi élet fontos velejárája. A szerző összességében a *trust* jogintézményének terjedését diagnosztizálja szerte a világban, függetlenül a befogadó államok jogrendszerétől és történelmi-kulturális hagyományaitól.

Siklósi Iván a jogügyleti nemlétezés és az érvénytelenség dogmatikai problémáival foglalkozik a római jogban. Első lépésben a jogügylet és a szerződés római jogi fogalmát tekinti át, majd rátér a jogügyleti nemlétezés és érvénytelenség néhány terminológiai és dogmatikai kérdésére. A semmisség és a megtámadhatóság elhatárolása véleménye szerint már a római jog forrásaiból is kiolvasható, azonban megjegyzi, hogy a modern értelemben vett megtámadhatóság fogalmának sokkal inkább a civiljogi megtámadhatóság körébe tartozó esetek feleltethetők meg, mivel az ún. „praetori jogi megtámadhatóság” körébe tartozó jogeszközöket a praetor deliktuális alapon irányozta elő. A szerző foglalkozik az érvénytelenség orvoslásának^[9] esetköreivel is, mégpedig a *laesio enormis* alapján a vevő rendelkezésére álló vételárkiegészítés lehetőségének rövid dogmatikai vizsgálatát követően *convalescentia* és a *conversio* jogi konstrukciójával. A felén túli sérelem jogintézményét a többségi állásponttal megegyezően Diocletianus korára datálja, és úgy véli, a vevő azon lehetősége, hogy a vételárnak az igazságos vételárra történő kiegészítésével „megmentsse” az adásvételt, lényegében az érvénytelenség *convalescentia* útján történő orvoslásának tekinthető. A *conversió*ról úgy véli, hogy jöllehet annak modern értelemben vett konstrukcióját a római jogtudósok

[9] E problémakör hatályos jogi vonatkozásaihoz lásd Siklósi Iván: A szerződés „érvényessé válásának” problémájához a római jogban és a modern jogokban: Római jogi és összehasonlító jogi megjegyzések az új Ptk. 6:111. § [1] bekezdésének margójára. *Jogtudományi Közlöny* 69. (2014) 202–207.

még nem dolgozták ki, annak lényegét implicite mégis ismerték. A szerző végül a részleges érvénytelenség bonyolult római jogi problematikájába ad bepillantást.

Philip Thomas izgalmas jogesetet ragad ki a XVIII. századi *common law* történetéből. A történeti tényállás szereplői ma is ismert személyek felmenői, akik az uzsora ellen küzdő *equity* atmoszférájában a pénzügyeket – túlzottan is – nagyvonalúan kezelő, hanyag és ravasz arisztokratákként tűnnek fel. Az Earl of Chesterfield v. Janssen ügy részletes ismertetése során Thomas kellő elővigyázatossággal választotta el a tényeket a feltételezésektől, precízen vázolva fel a korabeli vád és védelem álláspontját és taktikai lépéseit, valamint az eset *quasi* főszereplőjének, egy Spencer nevű arisztokratának a családi hátterét, mely érdekes módon közvetlen kapcsolatban állt az általa felvett kölcsön visszafizetésének feltételeivel. Az adósság körül kialakuló per központi kérdése – uzsorás szerződés volt-e a kölcsön, s ily módon érvénytelen-e a szerződés – nemleges döntéssel zárult. A szerző érdekes és az ünnepi kötet szempontjából rendkívül releváns rövid kitérőt szentel annak a ténynek is – mely bizonyára megmelengeti az Ünnepekt szívét –, hogy a per során eljáró mindkét bírói fórum idézte a római jogot indokolása során.

Újvári Emese megfontolandó kutatási kérdésként veti fel, hogy amennyiben egy szerződéses viszonyban a főadós helyett a kezes kénytelen teljesíteni, és kettejük között egyébként megbízási szerződés állt fenn, a kezes rendelkezésére álló *actio mandati*^[10] egy egyszerű *contraria actio* volt-e, vagy a *praetori* gyakorlat kidolgozott erre a valószínűleg gyakori esetre egy külön formulát? A szerző tanulmányában szisztematikusan ütközteti a külön formula mellett szóló érveket az ellentábor kételkedő álláspontjával. Végül a közvetítő álláspontok lajstromozása után saját véleményét fejt ki. Azt feltételezi, hogy a kezes megtérítési igényének érvényesítésére egy *actio in factum* állt rendelkezésre, mely valószínűleg azért jött létre, mert a megbízási később vált peresíthetővé, mint a kezesség. Mindemellett azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a kezesi regresszjog érvényesítésére szolgáló *in factum actio* csupán a jogtudományban kialakuló megváltozott szemlélet hatására jött létre, átmeneti jelleggel és mintegy hiánypótlásként.

Vékás Lajos az európai fogyasztóvédelmi jog alakulásának aktuális tendenciáiról értekezik, külön hangsúlyt fektetve az új Polgári Törvénykönyv kodifikációja során felmerült dilemmákra és alkalmazott jogtechnikai módszerekre. Az irányelvek rendszerint komoly kihívás elé állítják a tagállami kodifikátorokat a belső jogba való beépítés során. Nem volt ez másként a fogyasztók jogairól szóló irányelv esetében sem, mely jelen tanulmány szűkebb vizsgálati tárgyát képezi. Miután a szerző bemutatja a szóban forgó EU-s aktus főbb sajátosságait és értékelő elemzésnek veti alá azokat, rátér a belső jogba való beillesztés jogtechnikai lehetőségeinek ismertetésére. Míg a terjedelmes, mégis kodifikálatlan angol jog a 'copy and paste' módszerrel, külön belső jogi aktussal ülteti át az irányelveket,

[10] A mandatummal kapcsolatban ld még Újvári Emese: A kezes megtérítési igénye mandatum qualificatum esetén. *Miskolci Jogi Szemle* 10. (2015) 94–117.

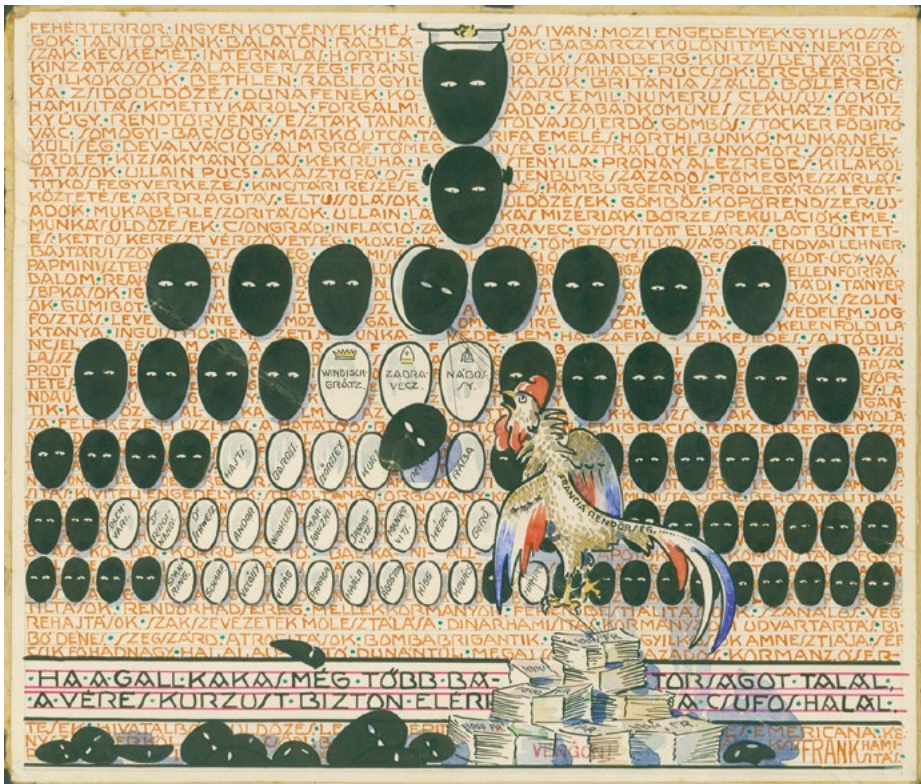
addig egyes, kodifikált magánjoggal rendelkező országok – mint például Németország vagy Csehország – közvetlenül a polgári törvénykönyvükbe építik be az irányelv szabályait. Más „kodifikáció-barát” tagállamok, mint Franciaország és Ausztria, vegyítik a lehetséges jogtechnikai megoldásokat. Vékás Lajos tanulmánya ismerteti valamennyi módszer előnyeit és hátrányait, majd értékeli a magyar Polgári Törvénykönyv kodifikációja során alkalmazott sajátos megoldást, mely a német típusú kodifikációs gyakorlatból indult ki, azonban a mintaadó állam szabályozási elégtelenségeinek tanulságait levonva pusztán az irányelv magját integrálta a Ptk-ba. Végezetül megjegyzi, hogy az egységes európai szerződési jog megvalósításáig még hosszú az út, amelyen az elemzett irányelv nem feltétlenül sorolható a jó irányba tett lépések közé.

Plerumque et ratum usus necessarius est – szól az Andreas Wacke által tanulmánya mottójául választott Digesta-idézet. A tutaj, mint a legősibb vízi alkalmatlanság az antikvitásban még a hajókkal összemérhető fontossággal bírt, azonban kiszolgáltatottabb volt a kedvezőtlen időjárási viszonyoknak, továbbá egy kalóztámadásnak is egyszerűbb célpontként szolgált. Az antikvitás jogi forrásai már differenciáltak a hajó és a tutaj kategóriája – a *navis* és a *ratis* – között; számos rendelkezés azonban – kifejezetten pusztán a hajókat megemlítve – együttesen vonatkozott mind a kettőre. Így a jogi szabályozásban is tükröződött a két vízi alkalmatlanság rokonsága, s egyszersmind jellegbeli különbözősége. A tanulmány precíz részletességgel vezet bennünket végig a Digestából származó jogi forrásokon. Ennek során speciális ismeretekre teszünk szert a hajók és tutajok elleni kalóztámadás, valamint a hajótörés esetén elkövetett fosztogatás római jogi következményeiről, de szó esik a belföldi hajózás szabadságáról és a partra vetett tutaj eltulajdonításának esetéről is. A téma pedig nem csupán specialitása okán érdekes. A tutajon történő anyagszállítás nélkül ugyanis számos olyan épület nem jöhetett volna létre, melyeket az utókor ma is csodálva tekint.

Laurens Winkel az arisztotelészi etika XIX. századi recepciójával foglalkozik, elsősorban Angliára és Németországra koncentrálva. Tanulmányát kifejezetten az Ünnepeltnek ajánlotta – nem csak a szakmai érdeklődés okán, hanem utalva az 1986-os évre, amikor Hamza Gábor ismertette a szerző doktori disszertációját, mely egyebek mellett Arisztotelész egyes tanaival is foglalkozott. Laurens Winkel szerint a görög filozófus tanainak „újralfelfedezése” német nyelvterületen indult meg August Immanuel Bekker mindmáig irányadó munkásságával, az arisztotelészi szövegek kritikai kiadásával. Azóta is az általa megvalósított hivatkozási rendszer szerint utalunk az egyes szöveghelyekre Arisztotelész munkáiban. Winkel tanulmányában két tézist fogalmaz meg. Az egyik szerint az etikai intellektualizmus újjáéledését Angliában a XIX. századi angol és német értelmiségiek közötti élénk kapcsolat eredményezte. Másik feltevése szerint a modern angol etika és a német etikai fenomenológia közelebb áll egymáshoz, mint ahogy azt sokan vélik.

Összefoglalóan megállapítható, hogy e rendkívül sokszínű és számos tudományterületet átfogó ünnepi kötet sem képes teljesen lefedni azt a tartalmi gazdagságot, amelyet az ünnepelt szakmai munkássága képvisel. Jól jelzi azon-

ban a minden irányból megnyilvánuló tiszteletet, és annak belátását, hogy a Hamza Gábor professzor úr által kijelölt irányokon történő továbbhaladáshoz nem lesznek elegendő elszigetelt, magányos törekvések. A mindannyiunk öröme ma is folyamatosan, szinte napról-napra bővülő életmű a fiatalabb jogtudósok egész közösségének figyelmére érdemes.

A gall kakas szemben a kurzussal (1926) (RFMTM)